

***The Balkan Wars. Ottoman Perspectives*, Karakoç Ercan & Ali Serdar Mete (eds.), Peter Lang, New York-Berlin- Bruxelles – Chennai – Lausanne – Oxford, 2024, pp. 230.**

Монографија *The Balkan Wars. Ottoman Perspectives* настала је заједничким напорима више историчара из земаља учесница балканских ратова, које је окупило Балканско историјско друштво (*Balkan History Association*). Структуру монографије чини увод и десет поглавља, тематски распоређених у три веће целине: *The War* (стр. 3-86), *The Struggle* (стр. 87-136) и *The Nations* (стр. 137-218).

У уводном делу монографије уредници Ерџан Каракоћ (Ercan Karakoç) и Али Сердар Мете (Ali Serdar Mete) истичу нестабилност као детерминанту османске спољне политике на Балкану у већем делу 19. и почетком 20. века. Османско-руски рат из 1877/78. године и одлуке Берлинског конгреса довели су до интензификације нестабилности на Балканском полуострву. Свака нова криза је додатно урушавала ауторитет централне власти

у европском делу царства. Уочи и током балканских ратова османска врховна команда се сучиљила са бројним проблемима. Један од индикатора османског пораза огледа се и у спорој мобилизацији трупа, док су истовремено за краће време армије балканских држава привеле ратне припреме крају. Вероватноћа за успех је додатно умањена недостатком координације између војних формација, али и мањих тактичких јединица, истичу Каракоћ и Мете. Један од главних узрока пораза османске војске виде у моралној супериорности њених противника. Команданти су деловали независно у односу на своје надређене, па потчињене трупе нису биле у стању да испрате ширу стратешку слику рата. Политичке и друштвене поделе унутар официрског кора негативно су се одразиле на морал османског војника.

У наставку рада представљен је сумарни преглед биб-

лиографије на тему балканских ратова. Литература се дели на две категорије. Прву категорију чине мемоари и дела настала из пера самих очевидаца ратних дешавања, а другу категорију новије студије. За дела настала непосредно након завршетка балканских ратова карактеристично је да се аутори баве узроком који је довео до пораза османске војске, док су у фокусу новијих студија последице рата на судбину балканских држава и Османског царства.

У првим поглављима под насловима *Diplomacy behind the Curtain: Making the Balkan League* (стр. 3-26) и *Making the Balkan League with(out) the European Powers* (стр. 27-43) Биљана Стојић приказује дипломатске напоре које су предузеле владајуће елите балканских држава, али и улогу Великих сила у стварању Балканског савеза, чија је сврха била окончање османског суверенитета на Балканском полуострву. Главни узрок који је довео до формирања Балканског савеза и ескалације сукоба око европских територија Османског царства види у Анексионој кризи. Анексијом Босне и Херцеговине Аустроу-

гарска је нарушила *status quo* на Балкану, успостављен 1878. године на Берлинском конгресу. Владајући кругови у Србији и Русији извлаче поуке из дипломатског пораза 1908/9. године. У Русији су били свесни неопходности обнове политичког утицаја на Балканском полуострву, док су властодршци у Србији и Бугарској знали да је свако зближавање без гаранције неке од Великих сила унапред осуђено на пропаст. Значајну улогу у зближавању Србије и Бугарске, на чијем темељу је основан Балкански савез, одиграле су руске дипломате Николај Хартвиг и Анатолиј Некљудов.

Користећи османску дипломатску грађу Центра за османску дипломатску историју (*Center for Ottoman Diplomatic History*) из 2012. године, стиче се утисак да владајући кругови у Истанбулу нису били свесни формирања антиосманског савеза на Балкану, наводи Стојић. Међутим, узимајући у обзир чињеницу да су све Велике силе, најкасније до лета 1912. године, биле упознате са уговорима склопљеним између Србије, Бугарске и Грчке, тешко је поверовати у неинформисаност османске владе. Стога, раз-

лог пасивног држања османског политичког и војног врха према дешавањима на Балкану Стојић види у њиховом осећају војне супериорности стеченом у претходним сукобима са балканским државама.

Пензионисани пуковник ваздухопловства Републике Турске Осман Јалчин (Osman Yalçın) у трећем поглављу под насловом *Turkish Aviation during the Balkan Wars* (стр. 43-68) прати развој османских ваздухопловних снага током балканских ратова. Стечена искуства из Либијског рата скренула су пажњу османске Врховне команде на предности аероплана у ратним операцијама. Развој османских ваздухопловних снага започет је у току Првог балканског рата и прошао је кроз неколико фаза. Јалћин сукцесивно наводи проблеме административне, кадровске, техничке и логистичке природе са којима се Ваздухопловна комисија свакодневно суочавала. Он закључује да искуства стечена током балканских ратова представљају темље на којима је изграђена војна авијација Републике Турске. Прву целину завршава Сабри Ђан Санав (Sabri Can Sannav)

поглављем *The Occupation of the Aegean Islands by Greece in the First Balkan War According to Turkish Sources* (стр. 69-86). Он даје преглед ратних операција у егејским водама, а главни узрок губитка острва у Егејском мору види у инфериорности османске морнарице. Кривицу за пропадање османске морнарице види у политици султана Абдулхамида II (1876-1909) и Велике Британије. За време владавине султана Абдулхамида II централна влада је већину одвојених средстава за војску усмерила ка копненим снагама, док је програм развоја морнарице из времена султана Абдулазиза (1861-1876) обустављен.

У петом поглављу под насловом *The Hospitalization of the Ottoman Soldiers during the First Balkan War: The Case of the First Relief Expedition to Istanbul by the German Red Cross* (стр. 87-104) Теодорос Јанопулос (Theodoros Giannopoulos) и Христос Мантзанас (Christos Mantzanas) откривају појединости рада немачке мисије Црвеног крста у периоду од 28. октобра 1912. до 6. маја 1913. године. Основни извор представљају извештаји шефа не-

мачке мисије доктора Либерта. Аутори истичу значај реформских напора танзиматских бирократа на пољу здравства, захваљујући којим су створени повољни услови за хоспитализацију рањеника. Болница у Гумушсују (*Gümüşsuyu*)¹, где је била смештена немачка мисија Црвеног крста, одговарала је захтевима времена о чему сведочи ефикасност у рехабилитацији рањеника.

Шесто поглавље, *The Balkan Wars 1912–1913: The Albanian Question* (стр. 105–136), третира „албанско питање” у односима Османског царства и балканских држава. Некадашњи министар владе тзв. Републике Косово Едем Чеку (*Ethem Çeku*) тврди да су побуне Албанаца (1910–1912) и захтеви за аутономијом убрзали формирање Балканског савеза, чији је основни циљ био подела „албанских територија”. Под „албанским територијама” он подразумева, поред Скадарског и Јањинског вилајета, и вилајете Косово, Битољ и Солун. Полазећи од политичког програма Самија Фрашерија из 1878. године, албанска историографија, као и албански политички кругови, сматрају да су те

територије албанске. У раду Чекуа тешко је разликовати када пише историчар, а када политичар. Читајући пето поглавље, стиче се утисак да је реч о политичком памфлету, а не о историјском научном раду. Поред тога, аутор приписује владама Србије, Бугарске и Грчке постојање плана о систематском истребљењу Албанаца како би новоосвојене територије биле етнички хомогене.

У трећој целини аутори сагледавају последице балканских ратова на народе Балканског полуострва, односно на некадашње поданике Османског царства. Докторант на Универзитету 29. мај у Истанбулу Ђенгиз Јолђу (*Cengiz Yolcu*) у поглављу *The Population Exchange between Bulgaria and the Ottoman Empire after the Balkan Wars of 1912–1913*. (стр. 137–152) прати рад мешовите комисије ангажоване око размене становништва дуж османско-бугарске границе. У балканским ратовима види полазну тачку у развоју концепта размене становништва као политичког средства у решавању националног питања, односно присилне дислокације етничких заједница путем билате-

¹ Четврт у европском делу Истанбула. Данас се налази поред Трга Таксим.

ралних споразума са циљем стварања етнички хомогених држава. Протоколом, који је приложен уз мировни уговор потписан 29. септембра 1913. године, по први пут је формулисана идеја о размени становништва, истиче Јолђу.

Победе извојеване у балканским ратовима довеле су до проширења граница Краљевине Србије, али и повећања њене популације. У оквиру нових граница нашли су се нови поданици муслиманске вероисповести. Статус муслиманске мањине, њене имовине, као и добротворних задужбина (вакуфи) представљало је осетљиво питање за владу Краљевине Србије. Ирена Колај Ристановић у осмом поглављу под називом *The Issue of Waqf Institution in the Kingdom of Serbia: The Example of the Munderese Waqf Register of Ottoman Provenance from the Ex-Sanjak of Skopje* (стр. 153-170) разматра питање муслиманских добротворних задужбина у Краљевини Србији на примеру некадашњег Скопског санџака. Питање статуса муслиманских добротворних задужбина и њихова интеграција у административни систем нове државне творевине остало је у

сенци акутнијих проблема. Одлагање решавања њиховог статуса Ристановићева објашњава недостатком искуства владајуће структуре у вези са предметним питањем. Поред тога, било је неопходно кроз решавање питања муслиманских задужбина демонстрирати демократску традицију Краљевине Србије (стр. 156). У наставку, она даје преглед организационе структуре муслиманских образовних институција у оквиру добротворних задужбина на територији некадашњег Косовског вилајета.

У наредном поглављу под насловом *Young Turk Policy and Albanian Uprisings in Ottoman Macedonia: From Revolution to Balkan War(s) (1908–1912)* (стр. 171-198) Денис Љуљановић, асистент на Универзитету у Гизену, испитује османско-албанске односе у периоду од 1908. до 1914. године из албанске перспективе у контексту „македонског питања”. Када говори о Албанцима, под тим појмом не подразумева монолитну етнонационалну заједницу већ искључиво мисли на становништво које говори албанским језиком. Фокус његове студије је на албанској инте-

лигенцији, локалним управницима и људима од утицаја који су одиграли значајну улогу у организовању маса ради остваривања утицаја на политичке одлуке. Љуљановић анализира динамику односа албанских интелектуалаца и младотурског покрета у периоду од 1908. до 1912. године. Указује на допринос њиховог деловања у јулским дешавањима 1908. године у османској Македонији. До разлаза између младотурака и Албанаца долази убрзо по окончању револуције. Руководство Комитета јединства и напретка након контрареволуције примењује централизаторску политику на чијем удару су се нашле албанске претензије на аутономију. Аутор је пратио активности локалних и државних чиновника од Младотурске револуције до Првог балканског рата. Применом перспективе одоздо нагоре, и обрнуто, аутор је приказао како су локални, национални, регионални и међународни фактори утицали на стварање будуће карте Балканског полуострва. Дешавања уочи револуције указују на значај актера у провинцији и њихов утицај на престоницу. Љуљановић је на тај начин ука-

зао да је периферија једнако била политички активна. Стога, улога албанског елемента у „македонском питању” захтева већу пажњу историчара. Исто-времено је посветио пажњу и на улогу Црне Горе, која је до сада била занемарена у историографији када је реч о македонском питању.

Монографију *The Balkan Wars. Ottoman Perspectives* завршава албанска историчарка Илиријана Каџели Демирлика (Ilirijana Kaceli Demirlika) поглављем *Albania in the First Balkan War in the Ottoman Turkish Sources* (стр. 199-218). Ауторка истиче да је до сада у турској историографији „албанско питање” третирано изоловано од балканских ратова. Доводећи у дијалог архивску грађу османске, аустријске и албанске провенијенције, указује на узрочно-последичне везе интеракције између Великих сила, балканских држава, Високе порте и истакнутих представника албанског народа. Додела аутономије Албанцима од стране османске централне владе убрзала је припреме балканских држава за рат које су у потенцијалној независној Албанији виделе претњу по њихове

експанзионистичке претензије (стр. 201). Према речима ауторке, сарадња између централне власти и Албанаца послужила је балканским савезницама као изговор пред Великим силама за комадање „албанских територија”. Она завршава поглавље контраверзним закључком да је албански народ у балканским ратовима изгубио 63% своје територије и две трећине од укупне албанске популације (стр. 215). Ауторка под том територијом подразумева *три вилајета (Elviye-i Selase)*, у којима је, по њој, целокупно муслиманско становништво албанско, занемарујући чињеницу да ту живе и друге етничке заједнице исламске вероисповести².

Монографија *The Balkan Wars. Ottoman Perspectives* сагледава балканске ратове и њихове последице на судбину Османског царства и балканских држава из више перспектива, иако се на основу наслова стиче утисак да је реч о османскоцентричној студији. Аутори су свој допринос остварили истражујући до сада мање популарне теме у историографији о балканским ратовима. Циљ монографије, како истичу сами уредници, јесте да подстакне даља проучавања нових тема занемарених у историографији и сагледавање искустава балканских ратова из више перспектива.

Потпоручник
Стефан Шипка

² Након Кримског (1853–1856) и Османско-руског рата (1877–1878) муслиманско становништво са Крима и Кавказа се у неколико миграционих таласа настанило у европским провинцијама Османског царства.